

De Nederlanden van wandkaart tot postkaart

P. de Wit/P. van der Aa/Covens & Mortier

In negen bladen

facsimile met toelichting

door

H.A.M. van der Heijden

2006

Uitgave Canaletto/Repro-Holland

Alphen aan den Rijn

Inhoud

1	- De wandkaart der Nederlanden van Frederik de Wit	3
2	- De blad-indeling van de kaart	5
3	- De geschiedenis en datum van de kaart	8
4	- De inhoud van de kaart	11
5	- Het postwezen in de Republiek in de periode van ca. 1710 tot 1735	13
6	- De eerste grote postkaart van Nederland	14
7	- Het postwegen-net	16
8	- Veranderingen in de afzonderlijke bladen	19
9	- Noten	22
10	- Geraadpleegde literatuur	23

Colofon:

Vormgeving/Druk: Drukkerij Vis Offset, Alphen aan den Rijn

ISBN 90 6469 822 8

© 2006 Canaletto/Repro-Holland

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of uitgezonden hetzij elektronisch, mechanisch door middel van fotokopie, microfilm, opname of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende op het auteursrecht.

De wandkaart der Nederlanden van Frederik de Wit

De negenbladige kaart 'Belgii XVII Provinciarum Tabula' van Frederik de Wit, schaal 1: 250.000, behoort tot de grote reeks wandkaarten van de XVII Provinciën der Nederlanden die uit de periode 1557 tot 1795 zijn bewaard gebleven¹. Zij is om drie redenen een bijzondere kaart. In de eerste plaats omdat zij verscheen tegelijk met een kaart van de VII Provinciën, die gedrukt werd van dezelfde koperplaten. In de tweede plaats omdat zij in dezelfde combinatie van de XVII met de VII Provinciën drie edities beleefde over een periode van zeventig tot tachtig jaar, namelijk van ca. 1660 tot ca. 1740. Geen enkele van de befaamde wandkaarten van de Nederlanden heeft een dergelijke verbreiding gekend. In de derde plaats is de kaart bijzonder

omdat er vanaf de derde editie gegevens voor de scheepvaart en een indrukwekkende hoeveelheid gegevens over het postwezen aan werden toegevoegd. Wij kennen geen postkaart van de Republiek uit die tijd van die omvang en voorzien van zoveel poststations en postwegen.

Er zijn drie edities van deze twee kaarten die hier besproken zullen worden: de oorspronkelijke eerste editie van de kaart van de XVII Provinciën (A) en de tweede van de VII Provinciën van Frederik de Wit (B); de derde en de vierde van Pieter van der Aa (C en D) de vijfde en zesde van Covens en Mortier (E en F). Omdat er tot nu toe slechts vier wandkaarten van de Nederlanden in facsimile zijn uitgegeven², deze kaart het meest actuele beeld van de

Afb. 1 - 'Belgica libera [. . .]', Cornelis Dankerts, 1651 (eerste staat).

toenmalige Republiek geeft, als enige van de vier een groot aantal wegen vertoont en bovendien als eerste vele gegevens over het postverkeer bevat, lijkt een facsimile-editie van deze kaart gerechtvaardigd. Dat De Wit haar aanvankelijk als kaart van de XVII Provinciën heeft gemaakt blijkt uit het feit dat in de moet-rand rechtsonder van alle bladen, ook die van de editie der VII Provinciën, uitdrukkelijk vermeld wordt: 'les 17 Provinces'. Op zich zelf beschouwd is dit merkwaardig. De XVII Provinciën waren in 1660 politiek reeds lang achterhaald. Zij bestonden in feite niet meer sedert de val van Antwerpen in 1585 of nog eerder sedert de Unie van Utrecht van 1579; juridisch in elk geval niet meer sedert de Vrede van Munster in 1648. De Republiek der VII Provinciën verkreeg in dat jaar haar volkenrechtelijke soevereiniteit en er bestond derhalve geen enkele reden meer een aparte kaart van de Nederlanden in de vorm van de XVII Provinciën te maken. Het feit dat er van dergelijke kaarten tot 1795 toe nog vele werden vervaardigd en dat ook De Wit daar nog brood in zag, is elders uitvoerig ter sprake gekomen³. De Wits idee om een nieuwe kaart van de XVII Provinciën uit te geven werd door tientallen cartografen en uitgevers gevolgd.

Dat De Wit met gebruikmaking van de bestaande koperplaten van de kaart der XVII Provinciën daarnaast een editie van de VII Provinciën besloot te maken, is bij nadere beschouwing van de situatie begrijpelijk. Er waren tot 1648 toe maar twee, misschien drie vrij onbeduidende kaarten van de Verenigde Republiek der VII Provinciën verschenen⁴, terwijl het besef van de verbondenheid en eenheid dier Provinciën aanmerkelijk was gegroeid. Het was eigenlijk onbegrijpelijk dat die eenheid in de cartografie zo laat en zo weinig tot uiting kwam. Ter gelegenheid van en als uiting van vreugde over de verworven onafhankelijkheid maakte een van De Wits concurrenten Dancker Danckerts in 1651 een grote wandkaart van de VII Provinciën, de mooiste kaart die ooit van de Republiek is uitgegeven (*afb. 1*)⁵. In het onderstaande zijn aanwijzingen te vinden dat ook de kaart van De Wit vrij kort daarna zal zijn gemaakt en gepubliceerd. De Wit en Danckerts woonden in Amsterdam slechts op een steenworp afstand van elkaar verwijderd en zij sloegen vanzelfsprekend elkaars productie nauwkeurig gade. De verbazingwekkende welvaart van de Republiek gaf een nieuwe, grote en moderne kaart van De Wit een redelijke kans.

De blad-indeling van de kaart

Om de indeling van de kaart met de talrijke wijzigingen in de bladen te verduidelijken wordt een schematische voorstelling (afb. 2) gegeven en gevolgd. Elk van de cijfers 1 tot en met 29 betekent een verandering van of in de koperplaat, hetzij een nieuwe, hetzij een met belangrijke wijzigingen (titel, versiering, bladvorm). Kleine inhoudelijke wijzigingen worden in de beschrijving blad voor blad vermeld (zie hfdst. 8). Uit het hoge cijfer blijkt dat de kaart in haar drie edities aan zeer veel wijzigingen onderworpen is geweest.

Afb. 2 - Schema's van de bladindeling.

1	2	3
4	5	6
7	8	9

A - DE WIT XVII PROV.

A - De editio princeps, de kaart der XVII Provinciën, 'Belgii XVII Provinciarum Tabula per F. de Wit' bestaat uit 9 bladen, ieder met een bedrukt oppervlak van 44x56 cm, totaal oppervlak 132x168 cm. De zijranden met stadsgezichten en de tekstkolommen aan de onderzijde worden niet meegerekend, omdat zij van aparte koperplaten zijn gedrukt, al of niet aan de kaart kunnen worden toegevoegd en er dus eigenlijk niet toe behoren.

EXEMPLAAR Leiden, U.B., VI.10.66/75; Vincennes, Service Historique de la Marine, vol. 24 (81).

10	11	12
5	6	13
8a	9	14

B - DE WIT VII PROV.

B - De tweede editie, de kaart der VII Provinciën, 'Belgium Foederatum' bestaat uit de vier bladen 5, 6, 8a en 9 van dezelfde afmeting als onder A; met de vijf stroken 10, 11, 12, 13 en 14 met een totaal bedrukt oppervlak van 103x120 cm.

EXEMPLAAR Amsterdam, U.B., Kaartenzl 1.2.A.9.19/20.

15	16	17
18	5	19
7	8	20

C - VD AA XVII PROV.

C - De derde editie, de kaart der XVII Provinciën, 'Belgii XVII Provinciarum Tabula per P. van der Aa' (koptitel); 'Les XVII Provinces du Pais-Bas avec les Terres contigues' (in de cartouche) bestaat uit de bladen 5, 7 en 8 van A en uit de zes gewijzigde bladen 15, 16, 17, 18, 19 en 20 met hetzelfde totale oppervlak van A.

EXEMPLAAR Amsterdam, U.B., Kaartenzl W.X.007; Brno, U.B., coll. B. Moll, *Atlas Austriacus*, vol. XXIV, nr 35-43; Leiden, U.B., Bo. Nij., VI.10.76/84; Luxemburg, coll. Pierre Hamer; Paris, B.N., Ge.CC.1243.nos.195-107 (een blad ontbreekt); Wien, Ö.N.B., coll. Abertina 427.